

به نام خدا

ارتقاء نظام آموزشی

مولفان :

منصوره اقدسی مینابی

زهرة سلیمانی

زهرة ذاکری خواهان

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۳)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه: اقدسی مینابی، منصوره، ۱۳۶۹
عنوان و نام پدیدآور: ارتقاء نظام آموزشی / مولفان منصوره اقدسی مینابی، زهره سلیمانی، زهره ذاکری
خواهان.

مشخصات نشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۳.

مشخصات ظاهری: ۱۳۵ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۳۱۲-۸

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: نظام آموزشی - ارتقاء

شناسه افزوده: سلیمانی، زهره، ۱۳۶۲

شناسه افزوده: ذاکری خواهان، زهره، ۱۳۶۰

رده بندی کنگره: PN۲۱۴۶

رده بندی دیویی: ۸۰۹/۲۰۶

شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۹۳۸۵۶

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: ارتقاء نظام آموزشی

مولفان: منصوره اقدسی مینابی - زهره سلیمانی - زهره ذاکری خواهان

ناشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)

صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۳

چاپ: زیرجد

قیمت: ۱۳۵۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب‌رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۳۱۲-۸

تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

فهرست

مقدمه	۹
فصل اول: تاریخچه آموزش و پرورش	۱۱
تاریخچه جهانی آموزش و پرورش	۱۱
آموزش و پرورش در ایران	۱۳
جایگاه آموزش در ایران دوره اسلامی	۱۵
معارف جدید در ایران: تأسیس دارالفنون	۱۶
هدف های آموزش و پرورش	۱۸
فصل دوم: سند تحول بنیادین در نظام آموزشی	۲۱
سند تحول بنیادین آموزش و پرورش چیست؟	۲۱
اهداف سند تحول بنیادین	۲۱
ساحت های شش گانه سند تحول بنیادین	۲۲
زیرنظام برنامه درسی	۲۷
زیرنظام رهبری و مدیریت	۲۷
اهداف و مولفه های ساحت های شش گانه سند تحول بنیادین	۳۰
مؤلفه های تربیت دینی ساحت تربیتی اقتصادی - حرفه ای	۳۰
تشکیل گروه های یاوران معروف	۳۳
اهداف ساحت تعلیم و تربیت علمی و فناورانه	۳۳
اهداف ساحت تربیتی اجتماعی و سیاسی	۳۳
اهداف ساحت تربیتی زیستی و بدنی	۳۴
اهداف ساحت تربیتی زیبایی شناختی و هنری	۳۵

فصل سوم : کارایی نظام آموزش ۳۷

معنی ومفهوم کارایی:..... ۳۷

تعاریف کارایی..... ۳۷

بهره وری..... ۳۸

رابطه کارآیی با بهره‌وری و اثربخشی..... ۳۹

کارایی در نظام های آموزشی..... ۴۱

کارایی درونی و کارایی بیرونی..... ۴۲

کارایی درونی..... ۴۲

برنامه ریزی های توسعه بین المللی..... ۴۵

برنامه ی توسعه ی هزاره یا اعلامیه هزاره..... ۴۵

فصل چهارم: ارتقاء نظام آموزشی ۴۹

ارتقاء کیفیت آموزش..... ۴۹

ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی..... ۵۱

عوامل مؤثر بر اثربخشی برنامه‌های آموزشی..... ۵۳

مؤلفه‌های اثربخشی..... ۵۴

دیدگاه‌های اثر بخشی..... ۵۵

رویکردهای موجود به اثربخشی..... ۵۶

رویکرد مبتنی بر تامین هدف..... ۵۶

رویکرد مبتنی بر تامین منابع سیستم..... ۵۶

رویکرد مبتنی بر فرایند درونی..... ۵۷

رویکرد عوامل استراتژیک..... ۵۷

رویکرد ارزشهای رقابتی..... ۵۸

۵۸.....	مدلهای اثربخشی آموزش.....
۵۸.....	مدل فرایندی ارزیابی برنامه های آموزشی.....
۵۹.....	مدل هدف مدار تایلر.....
۵۹.....	روش ادیورنه.....
۵۹.....	روش دفیلیپس.....
۶۰.....	روش C.I.P.O.....
۶۱.....	مدل آزمایش اجتماعی.....
۶۱.....	روش T.V.S.....
۶۱.....	روش کرک پاتریک.....
۶۱.....	سطح یک - واکنش.....
۶۲.....	سطح دو- یادگیری.....
۶۴.....	سطح چهار- نتایج.....
۶۶.....	مدل ارزشیابی مبتنی بر مدافعه.....
۶۶.....	مدل ورودی - فرآیند - خروجی.....
۶۶.....	مدل تلفیقی ارزیابی و اثربخشی آموزشی.....
۶۷.....	مدل انگیزشی اثربخشی آموزشی نئو.....
۶۷.....	مدل انتقالی اثربخشی بالدوین و فورد.....
۶۸.....	مدل اثربخشی آموزشی ماتيو و مارتین.....
۶۸.....	مدل انتقال هولتون.....
۷۱.....	فصل پنجم: برنامه ریزی درسی .....
۷۱.....	برنامه درسی.....
۷۲.....	انواع برنامه درسی.....

۷۲	..... برنامه درسی رسمی
۷۲	..... برنامه درسی پوچ
۷۲	..... برنامه درسی پنهان
۷۶	..... مفهوم، ماهیت و دیدگاه های نوین برنامه درسی
۷۷	..... مفهوم برنامه ریزی درسی
۷۸	..... تحولات مفهوم برنامه درسی
۷۸	..... انواع برنامه های درسی
۷۹	..... برنامه درسی به عنوان فرصتهای طرحریزی شده برای یادگیری
۸۰	..... برداشتهای متضاد از علم برنامه درسی
۸۱	..... مفهوم رویکرد برنامه درسی و انواع آن
۸۱	..... رویکردهای علمی و فنی
۸۱	..... رویکردهای غیر علمی - غیرفنی
۸۳	..... برنامه درسی نوظهور
۸۴	..... مبانی برنامه ریزی درسی
۸۴	..... مبانی فلسفی برنامه ریزی درسی
۸۵	..... مبانی اجتماعی و فرهنگی برنامه ریزی درسی
۸۵	..... مبانی روانشناختی برنامه ریزی درسی
۸۵	..... مبانی دانشی برنامه ریزی درسی
۸۶	..... طبقه بندی (ساختار) دانش
۸۶	..... مبانی دینی برنامه ریزی درسی
۸۷	..... مبانی اجتماعی
۸۸	..... تغییر و برنامه درسی

۸۸.....	جامعه به عنوان منبع تغییر.....
۸۹.....	مدرسه به عنوان منبع تغییر.....
۸۹.....	دانش به عنوان منبعی برای تغییر.....
۹۰.....	جامعه، مسایل و نیازهای آن.....
۹۲.....	مبانی اجتماعی برنامه‌درسی ملی.....
۹۵.....	رابطه مدرسه و جامعه.....
۹۷.....	فصل ششم: برنامه درسی پژوهش محور.....
۹۷.....	برنامه درسی پژوهش محور.....
۹۹.....	عناصر برنامه درسی پژوهش محور.....
۱۰۴.....	الگوی برنامه درسی پژوهش محور.....
۱۰۴.....	الگوی کاوشگری.....
۱۰۵.....	ساختار الگوی کاوشگری.....
۱۰۶.....	مراحل اجرای الگوی کاوشگری.....
۱۰۸.....	روش اکتشافی.....
۱۰۹.....	مراحل روش تدریس اکتشافی.....
۱۱۱.....	روش آزمایشگاهی.....
۱۱۲.....	مراحل اجرای روش تدریس آزمایشگاهی.....
۱۱۳.....	محاسن روش تدریس آزمایشگاهی.....
۱۱۴.....	تمهید مقدمات در برنامه درسی علوم به شیوه پژوهش محور.....
۱۱۹.....	منابع و ماخذ.....
۱۱۹.....	منابع فارسی.....
۱۳۲.....	منابع انگلیسی.....

مقدمه

کمال انسان در گرو تربیت صحیح می باشد و آموزش و پرورش وسیله رسیدن آدمی به نهایت شرف انسانی است. کانت فیلسوف شهیر قرن هیجدهم معتقد است: «بشر تنها با تعلیم و تربیت آدم تواند شد و آدمی چیزی جز آنچه تربیت از او می سازد، نیست. از اینرو مسئله تعلیم و تربیت بزرگترین و دشوارترین مسئله ای است که انسان با آن درگیر است.» نظام آموزش و پرورش مسئولیت عظیم باروری و شکوفایی استعدادها و توانایی نسل کنونی و آتی جامعه را برای نیل به توسعه اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی به عهده دارد. امروزه نقش تعلیم و تربیت به عنوان یکی از عوامل اصلی بهبود استانداردهای زندگی و رشد و توسعه جوامع انسانی بر هیچ کس پوشیده نیست. آموزش و پرورش از مهمترین نهادهای اجتماعی می باشد. در واقع، کیفیت فعالیت سایر نهادهای اجتماعی تا اندازه زیادی به چگونگی عملکرد آموزش و پرورش بستگی دارد. آموزش و پرورش در پروراندن فرد و در بالنده کردن جمع نقش حیاتی دارد.

امروزه و در قرن ۲۱ توجه جدی به امر مهم آموزش و پرورش از اهداف کلیدی و مهم دولتها محسوب می شود. مخصوصاً افزایش کمی دانش آموزان با توجه به کمبود امکانات و منابع کیفیت بخشی به امور آموزشی و پرورشی را در اولویت اول برنامه ها قرار داده است.

بدون شک در حرکت به سمت جهانی شدن، کیفیت یک عامل تاثیرگذار است. در روند توسعه صنعت و بازرگانی، یکپارچگی اقتصاد جهانی و رشد و اشباع بازار، کیفیت نقش اصلی را ایفا کرده و یکی از مهمترین عامل های رقابت سازمان و موفقیت در بازارهای ملی، منطقه ای و جهانی به شمار می آید. کیفیت مهمترین معیار توسعه آموزش و پرورش است. موضوع کیفیت در اکثر نظامهای آموزشی به یکی از مفاهیم اساسی در سیاست گذاری های کلان آموزشی تبدیل شده است. و از این رو کیفیت گرایی به منزله مرحله مهمی از تاریخ تحولات آموزش و پرورش مطرح شده است. کیفیت در حال حاضر یکی از محورهای اصلی همه مباحث آموزشی است و ارتقای آن مهمترین وظیفه وزارت آموزش و پرورش است. حتی ارتقای کیفیت نظام تعلیم و تربیت به منزله هدف غایی برخی مراکز پژوهشی آموزش و پرورش کشورمان دیده شده است.

فصل اول: تاریخچه آموزش و پرورش

تاریخچه جهانی آموزش و پرورش

جهانی شدن آموزش و پرورش به دو رویداد مهم تاریخی بر می گردد که از نهضت فکری ریشه داری در سال ۱۹۶۸ بعنوان زنگ خطر بحران جهانی در فرانسه که به رویداد ماه و مه معروف است . نظام آموزشی موجود را زیر سوال برد ، بطور کلی اشتغال فکری فردی و اجتماعی ، تمامی افرادی که به نحوی وابسته به آموزش و پرورش بودند با نظام آموزش آن زمان ، سرنوشت ناخرسندی برای آنها رقم زده بود استادان دانشگاه پیشنهادهایی برای تغییر نظام آموزشی به وزیر وقت داده بودند اما مورد تصویب قرار نگرفته بود که دانش آموزان جزوه ای تحت عنوان دانش آموزان دبیرستانی حرفی برای گفتن دارند را منتشر کردند که ومصرانه خواستار مشارکت در تصمیم گیری های شده بودند (رووف ، ۱۳۷۹)

دولت فرانسه تهدید به سقوط شده بود . پس از برقراری نظم دومین رویداد ، اجلاس کمسیون ملی امریکا برای اعتلای آموزش و پرورش بود که در سال ۱۹۸۱ برگزار و منجر به گزارش تکان دهنده ای گردید که در سال ۱۹۸۳ با عنوان ملتی در معرض خطر انتشار یافت که اعلام نشانه های خطر به مسئولان آموزش و پرورش جهت رفع نارسایی ها بپردازند . هرچند در تاریخ آموزش و پرورش جهان حرکت های دیگری منجر به تغییرات گردید اما تا قبل از نیمه دوم قرن بیستم اغلب نظام های آموزشی در ساختارهای سنتی خود عمل می کردند . با بررسی اسناد و کتاب های نوشته شده ، بیانگر این نکته می باشد که تا اواسط قرن بیستم نظام آموزش و پرورش به بیراهه رفته و بین آموزش و زندگی شکاف عمیقی را بوجود آورده است . آموزش و پرورش بعد از دهه ۷۰ میلادی گسترش بی سابقه ای پیدا کرده بطوریکه طی ۱۵ سال تعداد دانش آموزان جهان بیش از ۷۰ درصد و تعداد معلمان بیش از ۱۰۰ درصد و تعداد بزرگسالان که می توانستند بخوانند و بنویسند بیش از ۳۰ درصد افزایش یافته است (یونسکو ۱۹۸۴) .

در ابتدای ربع قرن بیستم جهانیان دریافته‌اند که آموزش و پرورش نمی‌تواند و نباید از واقعیت‌های زندگی دور بماند این موضوع ورد زبان‌ها شد و سرانجام نظام آموزش تازه را پی‌ریخت و معلم را در پایه و شالوده خود قرار داد.

از آن به بعد درگیرودار دگرگونی محتوایی برنامه‌ها و نوآوری‌های آموزش نقش معلم عمده‌ترین موضوعی بود که بیشترین توجه را به خود جلب می‌کرد، بهره‌گیری از علوم و فنآوری‌های جدید یعنی یاری جستن از آنها برای رویارویی با مهم‌ترین چالش‌هایی که در آینده گریبانگیر بشریت می‌شوند گسترش دانش جهانی، عبارتی گسترش فنآوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در قرن اخیر منجر به ظهور دانش جهانی شده است - در این زمینه مگ دالنا موک وین چیونگ چنگ در سال ۱۹۹۸ چارچوبی را مطرح کرده که در آن به پنج حوزه تقسیم شده است. وی دانش جهانی مربوط به هر یک از این حوزه‌ها را در این چارچوب ارائه داده که عبارتند از: فنی اقتصادی، انسانی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و آموزشی.

در حوزه فنی و اقتصادی نیازهای دانش جهانی به رقابت مثبت، مشارکت اقتصادی، تجارت جهانی و حفاظت از محیط زیست منجر خواهد شد.

دانش جهانی در تبادل فناوری و توزیع اطلاعات بین ملت‌هاست.

حوزه دانش اجتماعی و انسانی شامل دانش جهانی برای دهکده جهانی و گسترش دوستی‌های بین‌المللی و تبادل و مشارکت اجتماعی میان خرده فرهنگ‌ها و دستیابی به رفع تبعیض نژادی مذهبی، ملی و جنسیتی مطلوب است.

حوزه دانش سیاسی، به دانش جهانی برای مشارکت در فهم بین‌المللی و علایق و ائتلاف مشترک در نهایت منجر به تعارضات بین‌المللی خواهد بود.

حوزه فرهنگی دانش، پذیرش دیگر فرهنگها در جهت گسترش فرهنگ جهانی با حوزه آموزش دانش شامل دانش جهانی برای گسترش آموزش جهانی است و تبادل آموزش بین‌المللی و مشارکت را پرورش خواهد داد.

آموزش و پرورش در ایران

سوابق تعلیم و تربیت آدمی نشان می دهد که به علت ناچیز بودن مجموعه ی میراث اجتماعی و ساده بودن ارتباطات انسانی آموزش و پرورش به وسیله خانواده ها و بیش تر به صورت غیر عمدی انجام گردیده است. با گسترده شدن دامنه دانش ها و مهارت های بشری و توسعه فرهنگ و تمدن های مختلف افزایش جمعیت تراکم نفوس در شهرها و روستاها رفته رفته نوعی دخالت آگاهانه در جریان انتقال فرهنگ و تمدن به کودک و نوجوانان ضروری شمرده شده و ضمن توجه به تربیت غیر عمدی پدید آمد و سالمندان با توجه به مقاصد معین به پرورش خردسالان پرداختند و برای انجام دادن وظایف تعلیم و تربیت به صورت رسمی و عمدی طبقی ضوابطی به تدریج سازمان های متعددی را ایجاد کردند.

تاریخچه

در سال ۱۲۳۲ هجری شمسی و به دنبال تأسیس دارالفنون اولین بار وزارت خانه های به نام وزارت علوم تأسیس گردید. در سال ۱۲۸۸ هجری شمسی نام وزارت علوم به وزارت معارف اوقاف و صنایع مستظرفه تغییر یافت.

در سال ۱۳۱۷ هجری شمسی وزارت مذکور به نام وزارت فرهنگ خوانده شد. در سال ۱۳۴۳ هجری شمسی بر اساس قانون صرفاً امور آموزش و پرورش پیش دانشگاهی و دانشگاهی به وزارت آموزش و پرورش محول گردید. در سال ۱۳۴۶ هجری شمسی به موجب قانون کلیه امور مربوط به دوره های تحصیلی مربوط به دوره های تحصیلی پیش دانشگاهی به عهده وزارت آموزش و پرورش گذاشته شد. در سال ۱۳۶۶ قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش در ۴ فصل ۱۳ ماده و ۹ تبصره تصویب گردید.

سازمان مدارس به سبک جدید در ایران از زمان تأسیس دارالفنون در سال ۱۲۲۸ (ش.ه) تأسیس گردید. در قانون فرهنگ مصوب ۱۲۹۰ (ش.ه) آمده است که مدارس و مکاتب بر چهار نوع مدارس ابتدایی روستایی، مدارس ابتدایی شهری، مدارس متوسطه و مدارس عالی می باشند.

در سال ۱۳۱۳ دوره های تحصیلی ایران شامل دوره ابتدایی (۶ سال)، اول متوسطه (۳ سال) و دوم متوسطه (۳ سال) بوده است.

در قانون سال ۱۳۲۲ (ه.ش) دوره های تحصیلی عبارت بوده است از: آموزش ابتدایی (۶ سال) و دوره متوسطه (دو دوره سه ساله که دوره اول عمومی و دوره دوم به بخش نظری و فنی و حرفه ای تقسیم شده است).

از سال ۱۳۴۵ لغایت ۱۳۷۰ شامل دوره های کودکستان (۲-۳ سال)، دبستان (۵ سال)، راهنمایی تحصیلی (۳ سال)، دوره متوسطه (۴ سال) و تحصیلات عالی بر حسب مورد (۷-۲ سال) بوده است.

از سال ۱۳۷۰ (ه.ش) تا کنون دوره متوسطه عمومی، فنی و حرفه ای به مدت ۳ سال و دوره پیش دانشگاهی به مدت یک سال مصوب گردیده است.

جایگاه آموزش در ایران باستان

به گواهی تاریخ، ایرانیان از دیر باز برای خرد و دانش ارزش بسیار قائل بوده اند تا آن جا که در ادعیه و اورادی که از آن زمان ها به جای مانده است، از خداوند خواسته شده است که به آن ها دانش و بینش عطا فرماید.

در گانها آمده است: «هر مرد و زن و یا پیر و دختر باید در راه دانائی و بینائی خود بکوشد؛ چرا که دانش دیده بیناست و هر که دانشمند نباشد، کور و ناتوان است.» در این طریق به خصوص برای آموزش و پرورش دختران دستورات و دقت خاص اعمال می شده است و آن ها علاوه بر آموزش های مقدماتی، ادبیات، موسیقی و تحصیلات عالی نظری را نیز پا به پای پسران فرا می گرفته و به درجات عالی دانش نائل می شده اند.

در آموزه های زرتشت یکی از راه های رسیدن به بهشت موعود، «کوشش و کمک به تعلیم و تربیت نوع بشر» عنوان شده است، چرا که به نیروی دانش، شر و ستم، این دو آثار جهل، از جهان رخت بر می بندد.

در ایران باستان هدف از آموزش و پرورش این بود که کودک را معتمد به خدا و متدین بار بیاورند، او را دارای اخلاق نیکو کنند؛ به او پیشینه و هنر بیاموزند و به بهداشت تن متوجه و مأمور سازند.

در زمان هخامنشیان توسعه صنایع و حرف گوناگون و سازمان اداری و تشکیلات وسیع دربار نیاز مبرمی به نیروی انسانی متخصص و کارآمد داشت. به همین لحاظ در صدد بر آمدند علاوه بر

آموزش های دینی سایر علوم را در مدارس، مکان هایی سوای خانه و پرستش گاه ها بر پا دارند. با توسعه تعلیم و تربیت مدارس عمومی در نقاط مسکونی، نزدیک محل کسب، بازار و محل زندگی مردم ساخته شد. در این گونه مدارس مدارس آموزش دینی و اخلاقی، (آشنایی با زمینه های اعتقادات مذهبی و چگونگی تعالیم زرتشت)؛ آموزش اداری و کشوری (ارتباطات، روابط عمومی، امور مالی و حسابداری، مقایسات) آموزش نظامی (شناخت و آشنایی با ابزارهای جنگی و کسب مهارت و تسلط در استفاده از آن ها) آموزش سیاسی (دیپلماسی و روش کشور داری)؛ آموزش صنعتی (دانش و صنعت سفال، فلز، بافندگی، چوب، شیشه و کاغذ)؛ آموزش نیرومندی و بهداشت (سواری، تیراندازی، شکار چوگان، کشتی و پلوانی، راهپیمایی، کوه نوردی، دو، شنا و شطرنج) و آموزش هنری (دانش و مکتب موسیقی، پیکرنگاری، پیکر تراشی و منبت کاری) از جمله آموزش های رایج در ایران بود. با توسعه علوم و دانش که در نتیجه توسعه آموزشگاه ها و مدارس دولتی و عمومی از یک سو و حشر و نشر با یونانیان و برقراری رابطه با هندوستان از سوی دیگر صورت گرفت، به تدریج مدارس عالی در ایران پدیدار شد. جلوه بارز این گونه آموزشگاه ها که در آن جا، در سطوح عالی تدریس و تحقیق می شد، دانشگاه جندی شاپور است که به دستور اردشیر بابکان در قرن سوم میلادی بنیانگذاری شد.

در این دانشگاه که طی چندین قرن مرکز دانش جهانی محسوب می شد، طب، دارو سازی و دامپزشکی، فلسفه، هیئت و نجوم، ریاضیات، حکمت، منطق، الهیات و... تدریس می شد و دانشکده طب و نجوم آن در بسط و تحکیم این علوم به کشفیات و پیشرفت های فوق العاده بزرگی نائل شد.

جایگاه آموزش در ایران دوره اسلامی

با ظهور اسلام و پذیرش آن توسط ایرانیان نه تنها در اعتقاد و باور آنان به آموزش خللی پدیدار نشد، بلکه با تأکیدی که بر آموختن علم به عنوان یک ارزش اسلامی صورت گرفت، این اعتقاد راسخ تر گشت؛ چه در قرآن مجید به تحصیل و تحقیق توصیه شده است، همه گویای ترغیب مسلمانان به آموختن دانش است. ضمن این که تقریباً همه بزرگان، نویسندگان و شاعران ایرانی نیز در آثار خود مردم را به فرا گرفتن دانش و هنر تشویق و تحریص کرده اند.

به این ترتیب، با بسط حکومت اسلامی، دانش آموزی بیش از پیش رونق یافت و به حیات علمی مسلمانان انجامید، که جلوه بارز آن را می توان در دارالعلم ها، مدرسه ها، خانقاه ها و جامعه های